РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Емилия Александрова Друмева – професор

в Института за държавата и правото

при Българската Академия на науките

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен **'доктор'**

в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки
професионално направление: 3.6.Право
научна специалност/докторска програма: конституционно право

Автор на рецензирания дисертационен труд е ***Борислав Бориславов Цеков*****,** докторант на самостоятелна подготовка към секция „Публичноправни науки" на Института за държавата и правото при Българската Академия на науките.

Тема: „Антиеврейските ограничения от Античността до XX в.: конституционноправни и правноисторически аспекти"
Научен консултант: проф. д-р Емилия Александрова Друмева

1. Със заповед на Директора на Института за държавата и правото съм определена за член на научното жури в процедурата за защита на дисертационен труд на тема „Антиеврейските ограничения от Античността до XX в.: конституционноправни и правно-исторически аспекти" за придобиване на образователната и научна степен 'ДОКТОР' в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6. Право.

Борислав Цеков е утвърдено име в политиката и особено в пространството на политическия анализ. С настоящия дисертационен труд и представените

научни публикации той се откроява и в полето на правната наука със задълбочени и ерудирани научни изследвания. Дисертантът е получил юридическо образование в Юридическия факултет на Софийския университет; следват специализации по правата на човека, антикорупционни те практики и други постоянно актуални проблеми в публичноправната сфера, както и интензивна експертна работа като съветник в дирекция „Правна и законодателна дейност" на Народното събрание. Натрупаните знания и опит Б. Цеков прилага като народен представител (2001-2005); той е главен секретар на първия национален омбудсман. От 2009 г. и досега Б. Цеков е ръководител на Института за модерна политика – неправителствена организация с трайно професионално присъствие (права на човека и други теми) в публичноправното пространство, вкл. като страна по дела пред Конституционния съд. Несъмнено стабилната юридическа подготовка, както и практиката в българския парламент и извън него са добра почва за натрупване на материал, познания и умения, необходими и полезни за разработването на проблеми в правната наука.

2. Предмет на темата. Актуалност и практическо значение. Методи. Дисертационният труд е първото самостоятелно монографично научно изследване в българската правна наука по тази тема. А *темата е от постоянно актуалните*, въпреки, че на пръв поглед въпросът за антиеврейските правни ограничения няма пряка връзка с развитието на съвременния конституционализъм. Но точно чрез научното му изследване се разкрива една закономерност, открояваща се ясно в конституционната рамка – в условия на извънредност (повишена международна и вътрешна нестабилност) се засилва, респ. възкресява преследването на различния в етно-религиозно отношение човек; това се проявява като правно политически

феномен, при който в екстремните политически условия се произвеждат позитивноправни инструменти за преследване и репресия през легалната призма на конституционно предвидената фигура на *извънредното положение* и *извънредните правомощия*. Този авторски подход представлява **научна новост** и **принос** към изясняването и осветляването на този философско-исторически проблем от конституционноправен аспект.

Актуалността, практическото значение и приложност на рецензирания дисертационен труд се обуславя и от следните обстоятелства: първо, в българската правна наука все още не е разработван самостоятелно и обстойно самият конституционен институт на извънредното положение като съвкупност от отношения и правни конструкции, свързани с разместване и преразпределяне на функции в екстремни условия; а уредбата в действащата Конституция е лаконична и неизчерпателна; законодателството покрива само част от обществените отношения в условия на извънредност. Втората група обстоятелства са свързани с днешната напрегната геополитическа обстановка и нестабилност на международните отношения, която изправя националните държави и конституционната демокрация пред рискове и изпитания. Глобализацията на тероризма предизвиква противодействие, което може да ерозира утвърдени основни права и свободи, а съвременният конституционализъм да не е изградил достатъчна имунна система. Настоящето научно изследване търси отговор на тези въпроси през призмата на правноисторическия опит с антиеврейското законодателство; поуките от него имат силна рефлексия и чрез дисертационния труд са изследвани и насочени към съхраняването на конституционната демокрация днес дори в условията на извънредност. Този предмет на изследването, проведено в дълбочина и широта, несъмнено представлява **принос в правната наука**, запълвайки сериозна празнина, с предлагани решения, вкл. de lege ferenda.

Предметът на дисертационния труд е впечатляващо широк. Простира се мост от исторически отдалечени събития и тяхното осмисляне към съвременната конституционна рамка и съдържание на извънредното положение, в чиито условия постиженията на конституционализма са от особено значение. Целта на изследването е да се очертае модела, по който един екстремен политически факт преминава през легалните канали на конституциотнните текстове е се превръща в позитивноправен инструмент за преследване и нарушаване на човешки права; легалният конституционен канал е фигурата на извънредното положение и дисертационният труд убеждава в необходимостта от преосмисляне на този конституционноправен институт в посока запълване на празнини в действащата правна уредба.

Разработването на тема с такъв широк предмет несъмнено представлява за автора повишена трудност, тъй като предпоставя широк обхват на анализ и синтез, и едновременно с това – проучване в дълбочина. Дисертантът успешно се е справил с широтата на предмета, като е осигурил богат фактически материал, което повишава познавателната стойност на труда.

Изводът е, че рецензираното научно изследване е с висока степен на иновативност, съчетавайки исторически познания, правна теория, анализ на нормативната уредба и извеждане на заключения и прогнози; представлява **принос в българската правна наука и практика.**

За постигане задачите на изследването са използвани ***научни методи*** – преди всичко *историческият и сравнителноправният.* Използвани са и правнодогматичният, нормативният, системният и функционалният. Дисертантът успешно ги съчетава – след подробно изложение се правят заключения за причините, довели до конкретно решение, анализират се важни етапи в историческото развитие, както и етапи и празноти в

регламентацията на извънредното положение. Комплексното прилагане на научните методи несъмнено допринася за постигане целите на научното изследване.

В дисертационния труд резултатът от прилаганите методи е успешен; дисертантът ги прилага и постига главната задача на научното изследване с широта на изложението и обоснованост на изводите. Отделните правни конструкции са разработени от различни аспекти и в дълбочина: търси се генезисът на идеята, намерила реализация в конкретната фигура.

3. Структурата на дисертацията при посочената широкообхватна специфика на изследвания предмет придобива самостоятелно значение; предназначението й е да организира съдържанието на изследването в цялостна логическа конструкция. Това е направено успешно - изложението следва логиката на структурата. Разработката е концентрирана в обособени блокове от въпроси, маркиращи и открояващи главните артерии на авторовата теза, със задълбочаване по тези от тях, които са проблемни. Проучена е богата научна литература от български и чуждестранни автори, относима към предмета на изследването; цитирането на мнения и аргументи е направено добросъвестно и коректно. Структурата отговаря на нормативните изисквания за изграждане на дисертационен труд. Разработката е разположена на 226 с., вкл. литература. Бележките под линия са 257.

Дисертацията започва с увод, в който се обосновава актуалността, предмета, целта и задачите на дисертацията, както и методологията. Изложението е организирано в 3 глави, всяка с тематично название. Накрая е Заключение – в обобщен вид са представени изводите, формирани в хода на изследването, както и предложения de lege ferenda.

4. Изложението започва **(Глава първа)** с антиеврейските ограничения в общия контекст на правната и конституционна традиция на Европа от Античността до XX в. Целта на това историческо въведение е да се даде научно обоснован отговор на въпроса дали антиеврейското законодателство в нацистка Германия е изолиран исторически прецедент или се опира на дълголетна правна традиция. Прегледът започва от предхристиянския период, после Римската империя, през Средновековието (изследвани са различните групи правни системи в Европа), концентрира се върху ранни правни концепции за дискриминация на евреите в Испания, върху пробива, направен с Декларацията за правата на човека и гражданина, която изравнява всички пред закона, върху обсъждания по време на Виенския конгрес 1815 г., Конституцията на Норвегия 1814 г. и други значими исторически етапи. Разработката има **висока аналитична и познавателна стойност** и предлага богата почва за заключението, че антиеврейското законодателство е дълголетна традиция, свързана с разнородни ситуации на политическа извънредност. Изложението и анализът имат **приносен характер.**

Следващата **глава, Втора** е посветена на правното преследване на евреите през XX в. – период най-близо до нас, но и най-наситен с трагични събития. Тежестта на научното изследване е разпределена върху два етапа в нацистка Германия, ясна обособени от автора – т.нар. априлско законодателство (1933 г.) и нюрнбергското; полагащо се внимание е отделено и на ограниченията в други държави. Особено интересна е разработката относно Ваймарската конституция и в частност нейния чл. 48, послужил като основа за въвеждането на извънредно положение и предоставянето на извънредни правомощия, насърчили възхода на нацизма, сравнявайки процесите и в

редица авторитарни режими от първата половина на века, развиващи се по същия път. В тази глава се прави задълбочен анализ и се илюстрира как законодателното развитие в Хитлерова Германия задвижва службите и целия държавен апарат, което прави възможен Холокоста – дълбоки промени в наказателното, наказателнопроцесуалното, наказателно-изпълнителното право и други клонове на правото, стигащи до нацификация на законодателството и по същество нормативно изражение на нацистката тоталитарна идеология за т.нар Gleichschaltung: еднопартиен тоталитарен режим, ограничаване правата и свободите, извънредни и специални съдилища, тотална полицейска дискреция без съдебен контрол и др. Разработката несъмнено представлява **научен принос.**

Постижение на дисертационния труд е и третирането в по-общ план на въпроса за правната валидност на облечените в юридическа форма мерки; разработката е стъпила върху основните постижения на правната теория. Уместно и оправдано в дисертационния труд е отделено внимание на т.нар. формула на Радбрух, намерила практическо приложение в юриспруденцията в Германия след Втората световна война - позитивният закон изчерпва валидността си, ако конфликтът между правната стабилност и справедливостта е дълбок и драстичен; формулата е в полза на справедливостта. Разработката представлява **принос с научен и познавателен характер.**

Считам за особено интересна разработката за антиеврейското законодателство в България при действието на Търновската конституция след преврата през 1934 г., когато са забранени политическите партии и няколко години няма парламент; законодателства се с наредби на правителството, но със силата на закон, т.нар. наредби-закони. С познаване и аргументи авторът

проследява как елементи на извънредното положение постепенно се утвърждават като нормален правен ред и се отварят вратите за изключителното по своя характер антиеврейско законодателство. Разработката представлява **научен принос**. Дисертантът добре познава написаното от български юристи и историци по темата и добросъвестно добавя към него юридически анализ от нов и неизследван досега в българската доктрина аспект.

В **Третата глава** основната теза на дисертационния труд кристализира концептуално – вниманието и усилията са концентрирани върху теоретичното осмисляне и позитивноправно регламентиране на правния институт на *извънредното положение*, наложил се в световния конституционализъм като конституционноправен институт, използван като легален канал и основен лост за превръщане на антиеврейската политика в законодателство. **Висока научна стойност** има изложението на основните постановки, посветени на извънредното положение, разработени във философията и правната теория – Шмит, Агамбен и Роситер. Обобщени и анализирани са основните доктринални виждания за типологията на извънредното положение, което само за себе си представлява **научен принос**. В такава обхватна, но и ясно очертана рамка дисертантът убедително излага разбирането, че в извънредна ситуация правото не се суспендира, за да остане само решението на суверена, а се задвижва особен конституционно регламентиран процес на функциониране на държавните институции, който временно преподрежда баланса между властите и ограничава определени права, без обаче да посяга на фундамента на демократичната държавност и човешки права.

Централната концепция за правната същност и измерения на извънредното положение като институт на съвременното конституционно право умело е

проектирана върху установените международни стандарти, релевантни за България, както и върху действащото българско право. С уважение са коментирани разработките (макар малко) в българската конституционна теория. Отчита се недостатъчната лаконична и бланкетна уредба в действащата българска Конституция; в критичен план са разгледани постановките на специалния закон – Закона за отбраната и въоръжените сили – заложеният в него модел свежда реакцията на държавата само до кръга на въоръжените сили, което не изчерпва възможните типове криза, намирането и прилагането на адекватните извънредни мерки и разместването във функциите. Дисертантът не се задоволява само с критика, а конструктивно предлага „граждански модел" за реакция държавата и обществото при извънредно положение, с ангажиране на органите за вътрешна сигурност, на координираното активиране на централното и местните нива на управление; подчертава се необходимостта от допълнителни гаранции на конституционно и законово равнище за демократичното функциониране на конституционната система в условията на извънредно положение и за защита на основните права и свободи. Очертаната схема е стъпила върху много добро познаване на държавното устройство и несъмнено има **висока научна и практическа приложност.**

Заслужава отбелязване, че дисертантът се въздържа от навлизане в пространството на политическите решения, а запазва изследването изключително в научната сфера, което несъмнено заслужава положителна оценка. Самото изложение и доводите съдържат познание и убедителност, с което изследването в тази глава представлява **цялостен принос с високо научно и практическо значение.**

5. В труда са обосновани редица **предложения de lege ferenda**, в които проличава високата професионална ерудиция на дисертанта, стабилните познания и ясно разбиране и ориентация за проблемите и тяхната сериозност в условията на извънредно положение. Всички предложения представляват **принос в научното изясняване** на сложни и непредвидими ситуации, носят **висока степен на практическа приложност** и заслужават вниманието на законодателя, на другите компетентни органи и на цялото общество.

6. Не намирам основание за критични бележки, а правя констатацията, че рецензираният труд надхвърля нивата на дисертационна разработка за определената образователно научна степен с широтата и дълбочината на научния анализ и синтезираните предложения към законодателя.

7. Представените публикации са по широк спектър от теми от публичноправната сфера, свързани с темата на дисертацията. Несъмнено имат научно и приложно значение.

8. Авторефератът е направен според изискванията на действащите нормативни актове и отразява основните резултати, постигнати в дисертацията. Написан е стегнато и подредено; има самостоятелна стойност като синтез на основните положения на дисертацията. Носи и специфика предвид изследвания предмет.

9. Правя извода, че дисертационният труд съдържа редица научни и научно-приложни постижения. Разработките се характеризират с иновативност, сравнителноправни аспекти и научна добросъвестност. Пълнотата и широката рамка, в която проблемите са изследвани, несъмнено представлява принос в

конституционноправната наука и насърчава за позитивно еволютивно развитие на правната уредба.

10. Дисертационният труд се отличава с много добър правен език; написан е стегнато и с ерудиция; разработките свидетелстват за задълбочени знания, научно и правно мислене и способност у автора да анализира факти и събития и да синтезира изводи и препоръки с вникване и визия за решаване на проблемите.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Дисертационният труд *съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката* и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за прилагането му. Представените материали и дисертационни резултати напълно съответстват и на специфичните изисквания на Института за държавата и правото, приети във връзка с Правилника на Българската академия на науките по прилагане на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че дисертантът *Борислав Бориславов Цеков* притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна област 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6., научна специалност „Конституционно право“ и доказва качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване. Поради гореизложеното, убедено давам своята *положителна оценка* за проведеното изследване, представено от дисертационния труд, автореферата, постигнатите резултати и приноси,

и *предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен* ‘ДОКТОР’ на *Борислав Бориславов Цеков* в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6 Право, научна специалност „Конституционно право” .

16. 05. 2016 г. Изготвил рецензията:

Проф. д-р Емилия Друмева